

TOPONÍMIA I TALASSONÍMIA MALLORQUINA ALS COLUMBRETS

Francesc Canuto Bauzà

IX Jornada d'Onomàstica i Toponímia. Sóller, 1994

INTRODUCCIÓ

A les acaballes de l'hivern de l'any 1988 vaig realitzar unes enquestes mitjançant les fonts orals a la gent marinera del Port de Pollença, per tal de fer un escorcoll de la nomenclatura popular dels estels —treball que es troba en fase de recol·lecció—, i un dels informadors consultats em comentà l'eixida dels mariners pollencins a l'arxipèlag dels Columbrets, viatge que realitzaven anualment per dedicar-se a la pesca de la llagosta. La memòria fresca i jovenívola d'aquest vell patró, com també les interessants anècdotes que em contà, despertaren el meu interès envers aquestes illes. Em vaig decidir a l'arplega, amb la intenció, d'una banda, de contribuir, en la mesura de les meves possibilitats, a la salvació d'un cabal lingüístic en perill de desaparèixer a causa de la modernització de l'activitat pesquera. D'altra banda, per testimoniar la presència dels pescadors mallorquins en uns paratges d'acusada solitud i molt allunyats dels seus habituals llocs de feina.

El treball que present, doncs, és un recull de toponímia i talassonímia d'aquest arxipèlag, des de la visió particular dels pescadors de casa nostra. Evidentment la toponímia aquí exposada no és tota la de l'arxipèlag, ni d'un bon tros. Som ben conscient que la dotzena escassa d'informadors mobilitzats no pressuposa un treball amb pretensions d'exhaustivitat. D'altra banda, la topada un tant incidental amb dos pescadors nadius de Vinaròs (vila costanera de Castelló de la Plana) que se'm revelaren com a bons coneixedors de l'arxipèlag i de les aigües properes, m'ha permès incrementar el recull i, sobretot, contrastar els diferents noms utilitzats per ambdues comunitats.

ELS INFORMADORS

El total de persones entrevistades ha estat de dotze, totes d'ofici mariner i que han visitat amb freqüència les aigües de l'arxipèlag. Vet ací el seu nom, cognom, renom i any de naixença. Port de Pollença: Joan Cerdà *Roqueta*, 1907; Bartomeu Cerdà Simonet *Fogassa*, 1916; Francesc Pérez Salas *Pérez*, 1912; Joan Domingo Torrandell *Moix*, 1914. Port d'Alcúdia: Llorenç Planisi Sansó *Sueu*, 1919; Josep Bonnín Forteza *Domingo*, 1938; Gaspar Vera Domingo *Gasparó*, 1927-1989; Pere Pascual Oliver *Poiet*, 1911 (nascut a Buenos Aires, Argentina). Palma: Miquel Coves Carbonell *Coves*, 1951; Domingo Bonnín Bautista *Domingo*, 1965. Vinaròs: Antoni Plomer Serra *Xarpat*, 1950; Vicenç Alzina Balaguer *Calandraque*, 1940 (aquests dos darrers, valencians, tenen llur residència habitual a Palma).

ELS COLUMBRETS

Amb aquest nom és designat un petit arxipèlag format per quatre grups d'illots i esculls volcànics situats a unes vint-i-vuit milles del cap d'Orpesa, davant la costa de Castelló de la Plana, municipi del qual depenen administrativament.

L'origen d'aquest minúscul arxipèlag es relaciona amb l'erupció volcànica plioplístocènica que tingué lloc sobre el caire de la plataforma epicontinental, que té en aquest lloc menys de cent metres de profunditat.

S'estén de nord a sud i ocupa unes quatre milles d'extensió. Cap al sud-oest, a unes vuit milles, es troba el plaer de la Barra Alta, paratge submarí, també d'erupció volcànica, que restà a onze metres sota les aigües.

L'illa Grossa —anomenada popularment l'Illa—, l'única habitada antigament, té la forma de cràter, obert cap al nord-est, d'uns sis-cents metres de diàmetre. La seva forma, llunada, amb una llargària, de nord a sud, de nou-cents metres, ha servit secularment de portet o refugi natural a petites embarcacions.¹

L'alçada màxima (67 m) es troba al nord, al cim de la qual s'assenta la torre d'un far construït l'any 1856, avui automatitzat, i que fou servit antigament per quatre famílies de torrers, alguns dels quals foren mallorquins.

A la banda de migjorn es troba la segona alçada (43 m). Un petit cementeri, les runes d'un edifici auxiliar dels faroners anomenat les Casernes i també una imatge de la Verge del Carne, aixecada pels mariners l'any 1956, i tres cisternes, són les úniques construccions, a part del far, que es troben a l'Illa.

Vers el sud-est i el sud es troben les altres illes menors —totes deshabitades i d'accés difícil. Formen tres grups, voltats d'esculls, molts dels quals sotaiguats, que fan perillosa la navegació.

El primer grup és presidit per la Ferrera (43 m), al seu costat hi ha la Ferrereta (22 m) i un baix fons anomenat la Seca de la Ferrera o sa Barra Sotaigada.

La Foradada (55 m), travessada per un túnel erosiu, la Foradadeta, i l'illotet Méndez-Núñez, anomenat popularment lo Mendes, són els accidents principals d'aquest grup.

El Carallot o Bergantí (32 m) comanda el darrer grup, format per un fotral d'esculls escampats i també per un baix fons anomenat el Negat.

Amb el nom de Colubrària és esmentat aquest arxipèlag a obres de diversos autors clàssics (Estrabó, Mela, Plini), nom degut a l'abundància de serps que el poblaven i el feien inhabitable.

El petit arxipèlag patí anys enrere diversos baptismes que suplantaren la nomenclatura viva i popular. Un fou de l'almirallat britànic, fet pel capità Smyth. L'any 1879 la Comisión Hidrogràfica Española, comandada pel capità Antonio Valdez, farcí la cartografia oficial amb una tirallonga de navegants espanyols: Galiano, Churruca, Malaespina, Méndez-Núñez, Espinosa... Un altre aixecament topogràfic fou dut a terme per Rafael Pardo de Figueroa el 17 d'octubre de l'any 1894.

Tot això ha fet aflorar actualment una toponímia oficial, mancada d'arrelament popular, que juntament amb la manca de població estable a les illes i el seu allunyament de

¹ Pascual Madoz (1847). *Diccionario geográfico estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, Madrid. Volum 6, pàg. 127. «Tiene a su parte del N.E. una ensenada que forma abrigo para embarcaciones pequeñas, pues las galeotas y jabeques de moros se han valido de ello para ocultarse y hacer sus piraterías.»

la costa ha contribuït a la pèrdua irreparable d'una gran part de la minsa toponímia de l'arxipèlag.

La visita a l'arxipèlag de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, a les darreries del segle passat, quedà plasmada a la seva obra *Columbretes*.²

Fins fa pocs anys (l'arxipèlag fou declarat parc natural l'any 1989), aquest conjunt d'illes ha estat un focus permanent de lluita aferrissada per part dels col·lectius ecologistes. En el decurs dels anys, els Columbrets han patit una lenta però progressiva degradació del seu entorn natural.

L'empobriment de la seva gran riquesa piscícola ha estat degut a la pressió exercida pels afeccionats a la pesca, que han utilitzat tècniques prohibides i hi han pescat furtivament, i també a la cobdícia d'alguns pescadors professionals i submarinistes desaprofissats.

Algunes de les causes de la desaparició irreparable de la coberta vegetal ha estat el foc ocasionat pels visitants que utilitzaven l'escassa vegetació llenyosa per a les seves bauxes. El fantasma de la urbanització també volà sobre els Columbrets. L'any 1965 hi hagué un projecte per urbanitzar l'illa Grossa, afortunadament no dut a terme. Per si fos poc, des de l'any 1970 fins a l'octubre de l'any 1982, foren utilitzades les illes com a camp de tir per la força aèria i naval espanyola. Les nombroses protestes i interpellacions fetes al govern central paralitzaren les maniobres de tir, però els dies 22 i 23 d'abril de l'any 1982 les tornaren a realitzar a la zona del Bergantí.

A una de les preguntes que féu Antonio Sotillo —aleshores diputat del Partit Socialista, a l'oposició— al ministre de Defensa Antonio Oliart, aquest contestà que l'illot Bergantí era d'absoluta necessitat per a les forces aèries i navals.

Per iniciativa de la Diputació Provincial de Castelló de la Plana es canvià la zona de tir al lloc anomenat *el placer de la Barra Alta*, a unes vuit milles de l'arxipèlag, fet que ocasionà ferides greus a aquest altre ecosistema de gran riquesa marina.

Per afegitó, devers l'any 1984, i amb el qualificatiu de «Paraíso Natural» fou utilitzat per tal de potenciar el Turisme de «la Costa de Azahar», donant lloc a nombroses controvèrsies.

El gener de l'any 1988 fou declarat, l'arxipèlag, parc natural per les Corts Valencianes. A l'any següent, el maig de 1989, es complementava la protecció, amb la creació d'una reserva marina que circumscriu les illes.

ELS PESCADORS MALLORQUINS DELS COLUMBRETS

L'eixida als Columbrets es realitzava anualment i l'objectiu era la pesca de la llagosta. L'estada a l'illa Grossa s'iniciava el mes de març i tenia una durada d'un a tres mesos, temps òptim per a la captura d'aquest crustaci, utilitzant un tipus de pesca de caràcter artesà, les nanses llagosteres.

La data més antiga que tenim coneixença de la presència dels pescadors a l'arxipèlag és de l'any 1908, en què als patrons pollencins Josep Cerdà *Roqueta* i Josep Seguí *Tacó*, visitants freqüents d'aquelles aigües, els passà el succeït que conta el glosat:

² Arxiduc Lluís Salvador (1895). *Columbretes*. Praga. Obra voluminosa, profusament il·lustrada, on explica acuradament tot el que hom voldria saber d'aquest arxipèlag.

Manifest la meua gratitud a l'amic Horst Zierer que em traduí d'aquesta obra (l'original és escrit en alemany), una sèrie de paràgrafs relatius a la toponímia i altres aspectes de les illes.

*L'any vuit per Setmana Santa
à Columbrets lo que passà
Anàrem a na Foradada
a pescar els calamars,
mos saltà una Tribunada³
i allà haguérem d'agontar
Acabàrem el menjar
arròs i oli mos faltava
i eu poc pa que mos quedava
florit el vàrem trobar.
An es tres dies mancà,
Senyor, la gran Tribunada
i a l'Illa Grossa, arrancats
de pressa a cercar menjar,
ja no podiem vogar
de desanats que ja estàvem⁴*

L'anècdota és una viva mostra de la duresa de la vida marinera de principi de segle. La navegació al rem i a la vela, juntament amb l'operació manual de calar les xarxes, representava tot un cúmul de privacions i de feina esgotadora, no exempta de perill.

Aquell any sembla que no va ser gaire afortunat per als pollencins, perquè a la tornada cap a Mallorca els sorprengué un gran temporal que els obligà a posar rumb a Eivissa, per poder tornar a Mallorca:

*Adiós, Ferrera i Foradada,
Illa Grossa i Bergantí
a Eivissa de derribada⁵
per a Mallorca venir⁶*

L'anada als Columbrets a pescar tenia una compensació econòmica molt important per a aquella època, malgrat la duresa i les condicions de vida a l'arxipèlag. D'altra banda, els pescadors valencians pareix que es dedicaven més a la pesca d'arrossegament. Hi arrossegaven els bous de Vinaròs, Peníscola (Castelló de la Plana), Sant Carles de la Ràpita i les Cases d'Alcanar (Tarragona), entre altres. Segons els informadors, les preferències eren pel peix de fregir —sardines sobretot—, per la qual cosa deixaven els pescadors mallorquins orfes de competidors en aquelles aigües.

«Els preparatius per a la partida —als voltants de l'any 1920— començaven a principi del mes de març. Aparellaven un centenar de nanses llagosteres, un feix de canyes i jonc per fabricar-ne un altre centenar en arribar a l'arxipèlag —les nanses ocupen molt d'espai a les embarcacions— com també per adobar-ne les rompudes o cobrir les possibles pèrdues. També esca, palangres per fer l'esca, pedrals, diverses moles de corda, queviures... fins i tot la llenya per cuinar, ja que l'arxipèlag estava desproveït de vegetació llenyosa. La

³ Sinònim de turbonada; nuvolada de pas, acompanyada de pluja, trons i, sovint, de vent fort (DCVB, s.v.).

⁴ Comunicació oral del patró pollencí Joan *Roqueta* que l'aprenqué de l'autor, un oncle seu, Ignasi Cerdà.

⁵ Derribar: Girar-se un vaixell fins a prendre el rumb oposat al que portava (DCVB, s.v.).

⁶ Comunicació oral de Joan Cerdà *Roqueta*.

posterior aparició, a la dècada dels anys quaranta, dels fogons de petroli eliminà aquesta feina suplementària.

»El viatge el feien amb dos llaüts: el *Santa Maria*, de 30 pams i motor de 6 C.V., i *En Vivillo*, petit llaüt també amb motor de 6 C.V.; més endavant, cap als anys quaranta, compràrem l'*Amanecer* i el *Bon Temps*, de 40 i 43 pams respectivament. Les tripulacions eren reduïdes i solien obeir a raons de parentesc: pare, oncle i dos o més fills.

»El dia seliejat sortíem del Port de Pollença rumb a la cala de Formentor, on l'aturada era obligatòria, per, aixada amb mà, carregar de rabassons de mata per fer foc i cuinar a l'arxipèlag. Una vegada carregats, voltàvem el cap de Formentor i seguíem la costa cap a Sóller, Banyalbufar i sa Dragonera. L'estada a sa Dragonera depenia del temps i estat de la mar. La sortida era sempre al matí, després de comprovar i assegurar el bon temps per a la travessia.

Des de sa Dragonera als Columbrets, tardàvem unes devuit hores de navegació —hi ha unes vuitanta milles— orientats per una vella brúixola. L'arribada a l'arxipèlag, ja a la nit, es feia amb l'ajut de la intermitència de la farola del cap de Rossí. El desembarc, a l'illa Grossa es feia per l'escala des Mallorquins, espècie de replà amb dos o tres graons artificials, un parell de metres enfora de l'escala del Port, o segons l'estat de la mar, l'arribada es feia per l'escala d'Espanya, fora del portet.

»Sempre romaníem a bord de les embarcacions —a terra hi pul·lulaven nombrosos escorpins— i teníem molt d'esment a no deixar la barca tota sola —la badiola està oberta als vents de tramuntana, gregal, llevant i mestral— quan anàvem, acabats de sopar, a visitar els faroners i passar la vetlada. Per això, sempre quedava un mariner a bord, per canviar la barca de lloc si es produïa un sobtat canvi de la mar.

»L'estada a l'illa transcorria calant palangres per obtenir l'esca i pescant amb nanses. Per fer l'esca agafàvem amb el salabre un parell de cranques per dins la badiola i, trossegades, les escàvem als palangres. El peix obtingut, generalment cànteres (*Cantharus cantharus*), era el que utilitzaven per escar les nanses, una vegada trossegades i fermades amb una cordella. Una de les barques feia de correu, és a dir, anava diàriament a Vinaròs a dur les llagostes pescades, ja que els viviers de les barques eren molt petits i les havíem de fermar a dins un sac, amb molt d'esment, per tal d'evitar que es rompessin cames o banyes, la qual cosa devaluava el preu. Malgrat que el port de Vinaròs sigui més enfora que el de Castelló, era el preferit pels mallorquins. A Castelló no érem molt ben vists... De totes maneres a Vinaròs hi havia un bon servei de transport al mercat de Barcelona, que era el destí de les llagostes i tenien molt bona venda el 19 de març (Sant Josep) i la setmana de Pasqua. (La llagosta la veníem a 20 pessetes l'arrova i la cranca a 15 o 16 pessetes l'arrova.) A la tornada, aprofitàvem el viatge per dur queviures: arròs, oli, pa... i alguns encàrrecs dels faroners.

»Les vetlades, les passàvem per rigorós torn amb els faroners —aleshores n'hi havia quatre— fèiem tertúlia, jugàvem a cartes... preníem cafè i qualque copeta. En compensació, els obsequiàvem amb "un ranxet de peix".»⁷

La presència dels pescadors mallorquins als Columbrets ha estat nombrosa. La majoria, originària del Port de Pollença i del Port d'Alcúdia. Vegem a continuació el nom d'algunes nissagues de pescadors, de les quals tenim constància de les seves eixides a l'arxipèlag:

⁷ Comunicació oral de Joan Cerdà *Roqueta* i Francesc Pérez *Pérez*, que hi pescaren a mitges un parell d'anys.

Port de Pollença: els Tacons; els Feliu; en Toni *Picarol*; en Jaume *Panada* i el seu fill Guillem; els Roquetes: Josep Cerdà Cifre (participà a la Guerra de Cuba, amb el cuirassat *Colón*), Ignasi Cerdà Cifre (autor de les gloses i germà de l'anterior), Joan i Josep, fills de Josep Cerdà; els Pérez: Francesc Pérez Mateu; els fills Manuel Pérez Salas, Francesc Pérez Salas (hi pescà amb Josep *Roqueta*), Pere Pérez Salas; Bartomeu Cerdà Simonet *Fogassa* (hi pescà la dècada dels quaranta amb Josep *Roqueta*); Cristòfol *Boter*; els germans Paparrins; Joan Domingo Torrandell *Moix* (hi pescà a la dècada dels setanta).

D'Alcúdia o Port d'Alcúdia: els Gasparons; els Xarpats; Mateu Castros; Joan Massanet *Margalidà*; Pere Pascual *Poiet*; Cosme Rabassa, patró d'*El Colom*; Martí Llana; Joan Batle *Batlet*; en *Bota*; en *S'Illa* (?); Llorenç Planisi *Sueu* i el seu germà Miquel, que hi pescaren l'any 1941-42 amb el llaiüt *Elleanor*; Josep *Domingo*; en Sereno, que posteriorment anà a viure a Ciutadella, i els Ponts: Antoni, Gabriel, Joan i Cristòfol.

UN ANY TRÀGIC

La tornada d'un viatge als Columbrets, dels pescadors del Port d'Alcúdia, tingué conseqüències tràgiques.

Era un vint-i-set d'abril de l'any 1942, quan a punt d'arribar a Mallorca els sorprenué un gran temporal davant la costa de Sóller. Eren els llaiüts *San Salvador* i *San Bruno* de 36 i 32 pams respectivament. Els tripulants: el patró Francesc Vera *Gasparó*, Joan *Batlet* (de llinatge Batle), Esteve *Xarpat*, Martí *Llana*, Miquel *Xarpat*, Pere *Poiet*, Gaspar *Gasparó* i un tal *Bota*.

Hom diu que no volgueren refugiar-se al Port de Sóller per por de les autoritats duaneres, ja que duïen un viatge d'arròs (no oblidem que ens trobam a la dura postguerra espanyola). Quan intentaven passar el temible cap de Formentor, un del llaiüts naufragà a la cala de Sant Vicenç i hi moriren tots els tripulants. A l'altre, el motor s'aturà a conseqüència d'una de les moltes ones que entraren dins la sentina i negà la presa d'admissió del motor. Ja presoners del temporal, arribaren fins a cala Figuera, on s'estellaren contra els esculls de baix del Fumat. Uns llenyaters, que feien «metro» a la possessió de Formentor, auxiliaren així com pogueren els supervivents: en Miquel *Xarpat*, en Gaspar *Gasparó* i en Pere *Poiet*. Una gran cicatriu, al rostre d'aquest darrer mariner, testimonia el tràgic naufragi.

LA TOPONÍMIA DE L'ARXIPÈLAG

Exposaré els topònims classificats en cinc grups:

L'illa Grossa.

La Ferrera i els seus esculls.

La Foradada i els seus esculls.

El Carallot i els seus esculls.

Els talassònims.

En els quatre primers grups seguiré un ordre itinerant de nord a sud i d'est a oest. Per als talassònims, seguiré l'ordre alfabètic.

Pos en primer lloc la versió valenciana del topònim (en aquest cas és la recollida oralment, dels informadors de Vinaròs) i a continuació les variants utilitzades pels pescadors mallorquins. Cal remarcar, en el parlar mariner de Vinaròs, la presència de l'article arcaic lo i la caiguda sistemàtica de la /d/ intervocàlica.

L'illa Grossa

L'Illa. És el nom de l'illa major de l'arxipèlag. És l'illa per antonomàsia. És habitual entre els pescadors valencians, quan hom fa referència a la mar de fora, anomenar Fora l'Illa o Llevant dels Columbrets.⁸

L'illa Grossa. Variant mallorquina.

L'Arxiduc cita: Columbrete Grande.

El cap de Rossí. És el cap de Tramuntana de l'Illa. No he pogut aclarir res sobre aquest apel·latiu.

L'Arxiduc cita: cap de Rossí.

El cap d'en Rossí. Variant pollencina

El cap del Faro. Variant més moderna, dels pescadors de Palma que hi pescaren a la dècada dels setanta.

El Faro. Castellanisme evident per far. Fou construït l'any 1856.⁹ La construcció del far fou el motiu de l'extinció dels rèptils que antigament donaren el nom a l'arxipèlag.

L'Arxiduc conta que des de l'inici de les obres, els picapedrers no feien altra cosa sinó matar serps i escorpins. Calaren foc feren desaparèixer la coberta vegetal. La introducció de porcs fou decisiva per exterminar els rèptils. Deu anys després, devers el 1866, es veren amb feines per trobar-ne un exemplar i determinar que es tractava de la *Vípera latasti*.

Aquest far, de planta i dos habitatges, estava servit per quatre torrers. Dues famílies habitaven al far i altres dues a les casernes. Posteriorment es reduí a tres, i a dues, abans de ser automatitzat. Cap als anys quaranta, els faroners eren de llinatge Garcies, Castelló i Callau (aquests dos darrers de Vinaròs).

Devers el 1896 hi servia un santanyiner, Climent Garau i Melis. L'estada, de pocs mesos, fou tràgica; a l'arribada a l'Illa amb la seva família, emmalaltí de pigota un fill de pocs mesos i morí poc després. Una làpida al petit cementiri, amb el nom de Miquel Garau i Massanet, recorda el fet.¹⁰

L'avitualment dels torrers es feia quinzenalment des de Castelló, si bé les anades a Vinaròs dels pescadors mallorquins eren aprofitades —temporalment— per satisfer algunes necessitats.

Les introduccions, fetes pels torrers, de cabres (dues per família per a proveïment de llet) i conills ajudaren també a fer desaparèixer gran part de la coberta vegetal, ja malmesa des de la construcció del far. Tres cisternes asseguraven el consum d'aigua a l'Illa.

Molt a prop del far es troba una fita geodèsica de pedra de Santanyí, situada a la cota més elevada de l'Illa (67 m).

Els faroners de l'any 1895, els quals l'Arxiduc regracia a la seva obra *Columbretes*, foren: Miquel Massanet i Servera, Francisco Mayans i Tur, Cipriano Sbert i Campos i Francisco Grimalt i Alou.

⁸ Vicenç M. Rosselló i Verger (1982). «Toponímia litoral valenciana: pesqueres, caladors i senyes». A *Societat d'Onomàstica. Butlletí interior*, volum X, pàg. 3.

⁹ A la construcció del far pareix que hi participà un picapedrer santamarièr: l'amo en Rafel de Can Sineu. El malnom, viu encara a Santa Maria, es degut al fet que matrimonià a Sineu, a conseqüència d'unes obres que realitzà a la possessió de Son Joan Arnau (J. Jaume Miralles. *Cuentos y estampas de nuestra payesía*, Volum 5, pàg. 102).

Una entrevista que vaig realitzar a una néta de mestre Rafel de Can Sineu no aportà noves sobre l'activitat professional d'aquest santamarièr als Columbrets.

¹⁰ Cosme Aguiló i Adrover. «Els Columbrets. "Viatge toponímic a unes illes oblidades"». A *Felanitx*, 16-10-82 i 30-10-82.

La Caserna. Avui enrunada, aquesta construcció auxiliar dels torrers constava d'una sala o capelleta amb la imatge de la Mare de Déu, taller auxiliar, cambra per posar-hi ormetjos i els dipòsits de combustible per alimentar el far. Antigament fou habitada per dos dels torrers. Possiblement hi tenien aixopluc els pescadors mallorquins de principi de segle. Al seu costat, un petit corralet de figueres de moro, una parra i un parell de figueres —avui bordalls— són les restes de la vegetació introduïda per l'home. L'Arxiduc, que hi herboritzà,¹¹ cita el cultiu al petit corralet de l'*Astragalus boeticus* L., les llavors de la qual són el millor succedani del cafè.

Les Casernes. Variant mallorquina.

Les Cases dels Mallorquins. Variant mallorquina.

L'Arxiduc cita: la Caserna.

L'escala (de) Rossí. En el parlar mariner, el mot escala designa un lloc accessible utilitzat sovint per embarcar o desembarcar, sia artificial o natural. D'exemples en trobam a casa nostra: s'escala des Governador i s'escala des Cap de Llebeig (Cabrera); l'escala de l'Amo en Joan Cerdà (Pollença); s'escala Reial.¹²

En aquest cas, l'escala Rossí designa el lloc situat a prop del cap de Rossí, per accedir a l'illa.

L'escala el Congre. Cap a la banda de xaloc, situada entre l'escala (de) Rossí i l'escala (de) Espanya. És una de les tres escales utilitzades per accedir a l'Illa quan el mal temps ho impedia per dins la badiola.

L'escala del Congre. Variant mallorquina.

La pesquera del Congre. Variant mallorquina.

L'escala (de) Espanya. És una de les escales més importants de l'Illa. Sembla que el determinatiu sia pel fet d'estar situada a la banda de ponent, orientada a la costa de la Península.

Aquí hi perdé el llaüt, devers l'any quaranta, un mariner del Port d'Alcúdia, de malnom Sereno. El perímetre de tota aquesta banda de l'Illa fa una parbacana d'uns 9 metres de fondària, seguint a continuació una profunditat entre els 50 i 60 metres. El cas és que aquest pescador anà a passar la vetlada amb els torrers, deixà el llaüt tot sol, i la mar l'enfonsà. Poc temps després, un dels bous valencians que arrossegaven per aquelles aigües l'enganxà amb l'ormeig i el tragué.¹³

L'Arxiduc cita: Escala de España.

El Cementeri. Petita necròpoli, situada a la banda de migjorn de l'Illa. Segons un dels informadors¹⁴ hi ha cinc tombes, tres de les quals d'albats.

La Mare de Déu. Correspon al monument aixecat pels pescadors, l'any 1956, a la seva patrona, la Verge del Carme. Per la seva situació, al cim de la banda de migjorn de l'Illa, ha esdevingut fita utilitzada per senyalitzar alguns talassònims, llocs o accidents de dins mar, que els pescadors localitzen utilitzant senyes o enfilacions des de punts de la costa.

La punta (de) Migjorn. Molt a prop d'aquesta punta hi ha una lleugera sinuositat que l'Arxiduc recollí com *las tórtolas* (sic). Pot ser aclaridora la informació d'un dels entrevistats, que em comentà que aquest lloc era l'estada o punt de pas de nombroses tórtors,

¹¹ En el capítol d'agraïments, l'Arxiduc cita a la seva obra *Columbretes* la col·laboració del botànic menorquí Joan J. Rodríguez Femenias, que classificà totes les plantes recol·lectades a l'arxipèlag.

¹² Així anomenen els mariners i pescadors de Palma l'escala situada davant el Born de Sagrera.

¹³ Comunicació oral de Joan Cerdà *Roqueta*.

¹⁴ Comunicació oral de Miquel Coves *Coves*.

que arribaven al matí i partien devers migdia. Els torrers, que coneixien el costum d'aquesta au migratòria, ho aprofitaven per caçar-ne i les incorporaven a la seva dieta alimentària.

La punta de la Mare de Déu. La variant, de nova planta, correspon a informadors mallorquins, que hi pescaren més modernament, cap als anys setanta.

L'Arxiduc cita: Pta. de Mitjorn.

El pas de Mascarat. Espai navegable que separa l'Illa i el Mascarat. Pas estret, un llaüt de quaranta pams hi passava justet. Aquest petit freu era l'únic lloc a recer del perillós temporal de tramuntana, que entrava de ple dins el portet. Tampoc no hi havia possibilitats, amb la tramuntana, de trobar recer devers l'escala d'Espanya, ja que, a causa de la forma rodona de l'Illa, el temporal hi relliscava i s'agreujava encara més l'estada en aquesta banda.

En aquest freu es posaven a redòs tres o quatre llaüts, amarrats de popa, amb una cadena gruixada a les roques i allà aguantaven la tramuntanada, que, com és clàssic d'aquest temporal, té una durada de 5 o 6 dies.

El freu d'en Negret. Variant pollencina.

Lo Mascarat. És un illot que perllonga la circumferència de l'Illa. De 35 m d'altària, té la forma de pa de figa. Deu el seu nom al color negríssim del seu estrat superior.

En Negret. Així l'anomenaven els pescadors pollencins. La particularitat geològica d'aquest penyal d'origen volcànic era aprofitada pels mariners pollencins, que a la tornada a casa duïen saquets d'aquesta lleugera pedra volcànica —sura dins l'aigua— tan utilitzada a les matances domèstiques. Probablement, moltes cases pollencines conserven encara la pedra tosca, procedent d'aquest penyal, de nom força expressiu.

L'Arxiduc cita: el Mascarat.

La Sinyoreta. Penyal esvelt i punxegut de forma cònica de 21 m d'alçada. Forma part de l'illa anomenada el Moncolibre, a la qual està unida per un petit coll a l'extrem de migjorn. Entre lo Mascarat i la Sinyoreta no hi ha pas navegable. Ambdós penyals —lo Mascarat i la Sinyoreta— són anomenats els Caputxets pels pescadors de Vinaròs.¹⁵

La Sinyoreta. Variant mallorquina.

L'Arxiduc cita: la Señoreta.

Lo Mancolí. És el darrer illot, que juntament amb lo Mascarat i la Senyoreta perllonguen la circumferència del cràter que fou antigament l'Illa. Té 30 metres d'alçada. Aquest nom sembla una evolució fonètica del Montcolobrer del segle XVII, quan possiblement es designava l'illa major amb aquest nom.¹⁶

El Moncolibre. Variant pollencina.

Es Moncoliu. Variant dels pescadors de Palma.

L'Arxiduc cita: islote Moncolibre.

El Trencatimons. Escull a flor d'aigua, de nom força expressiu. Aquest escull, amb la baixamar, era utilitzat pel patró pollencí Joan *Roqueta* per netejar el petit llaüt *En Vinillo* de les incrustacions i adherències que s'originen sovint al buc de les embarcacions.

¹⁵ Derivat de cap com a indicador de la part més alta de la muntanya, o cim. Amb aquest sentit ho documenta el recull de Lluís Gimeno Betí: *Algunes notes sobre orònims en tortosí*. Cita aquest apel·latiu Lo caputxet a Alcanar (Comarca del Montsià). A *S.O.B.I.* Volum XLLV, pàg. 632, març 1991.

¹⁶ A la diversa bibliografia que consultà l'Arxiduc hom pot constatar l'evolució de l'antiga Columbraria dels romans.

1610: Columbraria.

1677: Columbraria vulgo Mont Colibre.

1732: Mont Colibre.

1751: Columbraria vulgar Mont Colubre.

1787: Moncolobrer.

La Boia. Boia situada enmig de la badiola. Era utilitzada pel vaixell de subministrament dels torrers, ja que a causa de la gènesi volcànica del fons —ple de forats i enforinyalls— la pèrdua de l'àncora era segura. Un dels informadors em digué que la dita badiola és plena d'àncores enrocades. L'Arxiduc l'assenyala al seu aixecament cartogràfic.

L'escala el Port. Escala principal, situada dins el portet.

L'Arxiduc cita: Escala del Puerto.

L'escala dels Mallorquins. Escala situada a l'interior del portet, pròxima a l'escala el Port, on tenien estada els pescadors mallorquins. Consistia en dos o tres graons artificials, aprofitant una fesa de la roca.

Les coves del Tabac. Són dues coves, per devora l'escala dels Mallorquins. Documenten l'acció contrabandista, molt accentuada en aquest arxipèlag.

La Ferrera i els seus esculls

La Ferrera. Possiblement el seu nom al·ludeix a la coloració ferruginosa. Té una alçada de 44 metres.

Na Ferrera. Variant mallorquina.

L'Arxiduc cita: la Ferrera.

S'alt de Mestral. En el parlar mariner de casa nostra, un alt designa la màxima elevació d'un accident geogràfic. Aquest genèric possiblement sia un ranci arcaisme, dels nombrosos que atresora el vocabulari marí.

Si bé aquest mot encara es pot trobar terra endins: s'alt de Son Sastre, al terme de Calvià,¹⁷ crec que és de domini exclusiu del món mariner a casa nostra.¹⁸ Nogensmenys, el podem trobar arreu del País Valencià amb les variants altell, alter, alteró, on designen una petita elevació de terreny.¹⁹

En aquest cas, s'alt de Mestral, topònim que ens lliurà el pescador del Port d'Alcúdia Josep Domingo, designa la màxima elevació de la banda de mestral de la Ferrera.

Es coll de na Ferrera. Depressió entre s'alt de Mestral i s'alt de Llevant.

S'alt de Llevant. Designa la màxima elevació (44 m) de l'illa, a la banda de llevant.

La Farrereta. Es tracta de l'illot anomenat Bauzà²⁰ de la cartografia oficial, situat al costat de la Ferrera, de la qual pren el nom.

Na Ferrereta. Variant mallorquina.

S'escull de na Ferrera. Correspon a l'escull Navarrete de la cartografia oficial, que ens lliurà el pescador Miquel Coves de Palma.

La seca de la Ferrera. És un baix fons, vora l'illa Ferrera, d'uns 200 metres de llargària i d'alçada màxima a -2 metres de la superfície. És la Seca, per antonomàsia, dels mariners valencians.

La roca Sotaigada. Variant palmesana.

¹⁷ J. Mascaró Pasarius (1952-1962). *Mapa General de Mallorca, escala 1: 31.250*, Palma. Full 24,9 -D.

¹⁸ Un altre congènere seu, conegudíssim pels mariners de la badia de Palma, és l'Altar, punt orogràfic de la serra de Tramuntana, que utilitzen sovint per localitzar alguns indrets submarins. Aquest punt correspon a la mola de Planícia, al terme d'Esporles, on els mariners situen l'Altar Bord, separats per una depressió, i que presumiblement són es Puntals (900 m) i es Teixos (920 m).

¹⁹ Vegeu: Emili Casanova Herrero. «Toponímia oronímica i repartició semàntica». A *S.O.B.I.*, Volum XLIV, pàg. 570-571, març 1991.

²⁰ Es tracta de Felip Bauçà Canyelles (Palma 1764, Londres 1834). Navegant i geògraf, fou autor de diversos aixecaments cartogràfics arreu de la Península i el continent sud-americà. (Josep Sureda i Blanes. *Mallorquins d'ahir*, pàg. 103-149, Biblioteca de les Illes d'Or núm. 110, Palma. Moll, 1974).

La Foradada i els seus esculls

La Foradà. Illa de 55 metres d'alçada, travessada per un túnel erosiu, que determina el seu nom popular.

La Foradada. Variant mallorquina.

L'Arxiduc cita: la Horadada.

La Piedra (el) Joaquín. És un baix fons, a l'extrem nord-est de la Foradada, a -2,4 metres de la superfície. Sembla que el nom d'aquest baix fons podria ser de l'antiga nomenclatura autòctona, ja que el capità Smyth de l'almirallat britànic el fa constar al seu aixecament cartogràfic de l'any 1823.

L'Arxiduc cita: La Piedra Joaquín.

S'escull de na Foradada. Variant mallorquina.

Piedra Joaquina. Variant valenciana.

Sa Bomba. Topònim de nova planta. Es tracta d'una bomba semiincrustada a la cara nord de l'illa, que restà sense explotar, procedent de les pràctiques de tir de les forces aèries i navals espanyoles que es realitzaren durant una dotzena d'anys a l'arxipèlag.²¹

Sa Ferradura. Sinuositat al sud de l'illa, on es podien refugiar tres llauts si el mal temps era de tramuntana, gregal o llevant. Aquí es refugiaren els patrons pollencins Josep *Tacó* i Josep *Roqueta* quan els sorprengué la «tribunada» que conta el glosat transcrit anteriorment.

La cova de la Foradà. Situada a la banda de ponent de l'illa, l'entrada de la dita cova està sotaiguada. Hi amagaven tabac.

La Foradaeta. Illotet veí de la Foradada de la qual pren el nom.

Entre les dues illes hi ha un canal estret, practicable per embarcacions menors, entrant per la banda de tramuntana, però no té sortida.

Lo Mendes. Es tracta de l'illotet anomenat Méndez-Núñez de la cartografia oficial. En aquest cas ha estat assimilat per la parla marinera valenciana. Entre la Foradaeta i lo Mendes hi ha pas practicable per embarcacions menors.

El Carallot i els seus esculls

Lo Carallot. Es tracta d'un monòlit cilíndric de 32 metres d'alçada, talment una torre gegantina llançada enmig de la mar. Es troba a 1,3 milles de la Foradada.

L'apel·latiu carall, que ha esdevingut cavall a molts llocs, és utilitzat arreu del domini lingüístic per designar roques o penyals la forma dels quals evoca la del membre viril: es Cavall Bernat (Sóller, Escorca); el puig Carallot (Girona); el Cavall Bernat (la Platja d'Aro, l'Empordà); el coll Carallot (Cadaqués).

Aquest illot encobreix unes set illes petites/esculls —la majoria orfes de nomenclatura popular— que el fan summament perillós per a la navegació.

El Bergantí. Variant popular que documenta Antonio Valdez (1787) i Madoz (1847), per la semblança d'aquest penyal a un bergantí a la vela. L'Arxiduc (1895) diu que els mariners d'Orpesa i Castelló l'anomenaven el Bergantí i els valencians el Carallot.

Els mariners pollencins, tot i que coneixien aquest darrer apel·latiu, l'anomenaven el Bergantí, per qüestions de moralitat sexual.

El forat del Carallot. És un forat a la part alta del Carallot. No sé si es degut a l'erosió o si és conseqüència de les pràctiques de tir efectuades per les forces aèries i navals espanyoles.

²¹ Diverses comunicacions orals, de mariners que hi desembarcaren, ho conten gros, de la gran quantitat de bombes, de tota classe i mesures, sense explotar, que es troben pertot arreu.

La cova el Carallot. Petita endinsada a la base del monòlit. Un dels informadors²² em comunicà que la fresca ombra d'aquesta cova era un bon lloc de repòs a l'estiu.

El Negat. És un baix fons, cap a la banda de llevant del Carallot, molt perillós per a la navegació, puix que en qualsevol temps la mar hi bat. Resta a -1 metre de la superfície.

Els talassònims

La Barra Alta.²³ És un plaer²⁴ situat a unes vuit milles al sud de l'illa Grossa. El punt més alt d'aquest puig submarí —conta l'Arxiduc— són dos petits cims de 5 i 14 metres de diàmetre respectivament, a -11 metres de la superfície. Segons els sondeigs que efectuà Pardo de Figueroa l'any 1894, sempre trobaven pedra volcànica.

Destaca per l'exuberància de peix i també per una varietat de llagostes petites. Hi pescava en Joan *Margalidà*, mariner del Port d'Alcúdia. Més modernament, cap als anys setanta, hi pescà el mariner pollencí Joan *Moix*; hi calava tresmall i unes xarxes mussoleres o sirvieres.

Les senyes o enfilacions per localitzar aquest paratge submarí són: el faro de l'Illa Grossa pel coll de la Ferrera i Penyagolosa²⁵ per Penyagolósí.

La Barreta del Carallot. És una trinxa de roques al sud del Carallot. Les senyes són la Farrera pel Carallot.

La Barreta del Cofrenàs.²⁶ Situada a una hora i vint minuts de l'arxipèlag. És una roca gran a una profunditat de 33 o 34 metres. Hi ha llagostes. Senyes: la Foradà a fer una braça de freu a la Sinyoreta. Altra: el Mascarat per la Foradà.

El Cofrenàs. Variant també valenciana.

La Barra dels Colls.²⁷ Situada entre l'arxipèlag i Orpesa. La seva extensió és d'un 2,5 milles de llargària per una milla d'amplària. Hi ha unes quaranta brases d'aigua. El determinatiu és donat pels dos colls, molt visibles, ubicats a la serra de darrera Benicàssim.

L'Arxiduc cita: la Barra dels Colls.

Les Barretes. Petites elevacions submarines situades davant el Mascarat i la Sinyoreta. Hi pescaven els pollencins. S'hi fa una varietat de llagosta petita i corall vermell. L'extensió d'aquest fort equival a la llargària de tres andanes de nanses llagosteres de 65 unitats cada una. Les senyes són: A veure les Casernes per la Sinyoreta. Altre: en Negret per les Casernes.

La Calç. És un plaer, al cantó de ponent de la Ferrera. És una pesquera de llagostes. El nom tal vegada sia degut a la senya utilitzada per a la seva localització: una grossa taca blanca, a l'illa Grossa, a prop de les Casernes.

²² Comunicació oral d'Antoni Plomer *Xarpat*.

²³ Amb el nom de barra, els mariners valencians anomenen una trinxa rocosa, més o menys allargassada i submarina. A casa nostra, barra, o més pròpiament la Barra, designa el caire del talús epicontinental i el començament de la Fonera.

Els pescadors de Vinaròs anomenen canto (paraula plana) al caire o límit d'aquest talús continental. Si bé he sentit anomenar lo Tall alguna vegada, durant l'entrevista que vaig efectuar al mariner de Vinaròs, Vicenç Alzina *Calandraque*.

²⁴ Aquest mot, de domini exclusiu del món mariner, es conserva viu a la nostra illa. Designa una extensió damunt una elevació submarina.

²⁵ Penyagolosa (1813 m), a la comarca del Maestrat, un dels puigs més enlairats del País Valencià. Al seu costat hi ha el Penyagolósí.

²⁶ El Cofanàs (725 m), punt destacat de l'horitzó en forma de cabàs planer, que es troba a NE de Castelló de la Plana i a 12 km de la mar. Incorrectament Cofrenàs. Vicenç Maria Rosselló Verger. *Toponímia litoral...* p. 6.

²⁷ Els Colls, depressions a la serra de darrera Benicàssim, vila costanera a 13 km al NE de Castelló de la Plana. Vicenç Maria Rosselló Verger. *Toponímia litoral...* p. 6.

El patró pollencí Josep *Roqueta* em comunicà que aquesta taca blanca era deguda a la gran quantitat de calç acaramullada que es va utilitzar per a la construcció del far. La carta nàutica *Islotes Columbretes* editada per l'Institut Hidrogràfic de la Marina, edició de l'any 1961, assenyala aquesta taca blanca.

L'Arxiduc cita: la Cals.

Lo clot del Mascarat per les Casernes. Aquest talassònim, que fa referència a relleus negatius, es troba a unes deu o dotze milles de la Barra Alta. Hi ha llagostes. L'extensió d'aquest clot és determinada per l'amplària de les Casernes, visibles des d'aquest punt submarí.

Es clot de la Barra Alta. Variant palmesana.

Els Fernellons.²⁸ A garbí (sud-est), aproximadament a un quart d'hora de motor, a ponent de la Barra Alta. El fons és roquissó, fang, roquissó escampat. S'hi fa una varietat de llagosta blanca. Senyes: A fer eixir el far de l'Illa pel coll de la Farrera.

Els Fernellons de la Barra Alta. Variant valenciana.

Els Fernellons banda fora la Barra Alta. Variant mallorquina, me la proporcionà el patró del Port d'Alcúdia Josep *Domingo*, que hi pescà a la dècada dels setanta. Les senyes són: el far de l'illa Grossa per s'Alt de Mestral de la Ferrera.

L'Arxiduc cita: Ferellons de San en Sau (*sic*).

Es fort Llarg. Fort ubicat al sud de les Barretes. Comunicació del pescador Miquel *Coves* de Palma.

Eu fort Nou. Fort situat a unes tres milles al sud de l'illa Grossa. El patró pollencí Jaume *Feliu* hi pescava. L'extensió d'aquest fort és l'equivalent a la longitud de la calada d'un seixanta nanses llagosteres.

Senyes: el far de l'illa Grossa pel Moncolibre i a veure el forat de na Foradada.

Eu fort d'en Paparrí. Fa el nom d'un pescador pollencí que hi pescava, en Tomeu *Paparrí*. Les senyes per localitzar aquest fort són: la Caserna per l'escala del Congre.

Lo Placer. És el Placer per antonomàsia. De gran extensió, està situat a tramuntana de l'illa Grossa. Té una extensió de 4 per 5 milles, el fons és rocós i als voltants hi ha arena. S'hi fa una comunitat vegetal, l'alga calcària *Lithophyllum racemus*, que els pescadors anomenen Magranes. És també abundant el Pi o Pinet, gorgònia de forma arborescent, que també es troba a les Barretes, es fort Nou i a la banda de migjorn de la Barra Alta.

Una altra espècie, coneguda com l'herba de raïm pels mariners pollencins, molt abundant als Columbrets, és l'hàbitat d'una varietat de llagostes de color negre, que es troben en aquest plaer.

Les senyes per localitzar aquest indret són: la Mare de Déu pel cap del Faro i na Foradada per l'escala de Rossí.

Es plaer Gros. Variant mallorquina.

El planasso de la Barra Alta. És una carrera de bou, lloc on es practica habitualment la pesca d'arrossegament. Està situat entre l'arxipèlag i la Barra Alta. Hi ha noranta brases d'aigua.

L'Arxiduc cita: la Planassa.

²⁸ Vicenç Maria Rosselló Verger. *Toponímia litoral...* p. 3. Cita Los Ferellons de Montsoliu i los Ferellons del Carreró, com enganxadors o pesqueres per sota dels 85 m. Cal, doncs, descartar aquest mot com a variant de *faralló*? Un altre recull de talassonímia, publicat pels fulls històrics rapitencs (Sant Carles de la Ràpita, juny 1982), cita entre altres Anfernellons (*sic*). Possiblement el nom d'aquest enigmàtic talassònim respongui a uns punts orogràfics bessons de terra ferma visibles des d'aquest indret submarí, segons informacions no massa precises d'Antoni Plomer *Xarpat*, i que caldria confirmar.

Sa roca des Cable. Talassònim de nova planta.²⁹ S'anomena així perquè un bou hi enganxà l'ormeig i els dugué molta feina per desenganxar-lo. Senyes: A posar es Bergantí pel Moncoliu.

La roca del Cementeri. Deu el seu nom perquè a la seva localització es fa eixir el cementeri de l'illa Grossa pel Mascarat.

La roca el Flare. Es troba a un quart d'hora de motor cap a la banda de tramuntana de l'illa Grossa. Hi ha llagostes. Conta l'informador que el nom es deu a un mariner de malnom Frare, que estava a la popa del bou quan d'una manera casual enganxaren la roca. Crec que no passa de simple etimologia popular, i possiblement tingui a veure amb un punt destacat de l'horitzó de l'orografia valenciana que evoca la forma humana. N'hi ha nombrosos exemples arreu del País Valencià: els Flares, dos cims de 334 i 334 m a les valletes de Segó, al Baix Palància; el flare l'Aina, prop d'Almenara; els flares d'Alt, la serra més alta de Picassent.³⁰

Sa pedra des Frare. Variant mallorquina.

La roca d'en Picarol. Roca situada entre la Ferrera i l'illa Grossa. Fa el nom per un pescador pollencí de principi de segle, Antoni *Picarol*, que la descobrí.

La roca dels Tres Quarts. Al sud de l'arxipèlag. Són necessaris tres quarts d'hora per arribar-hi. És un enfilall o tira de roques. Senyes: la Foradà pel Carallot. Altra: la Farrera a fer freu en el Carallot.

Les roques de Bamba. Són tres o quatre roques, al nord de l'illa Grossa. Senyes: lo Carallot per l'escala (de) Espanya, si fa, no fa.

La Subarra. Situada entre l'arxipèlag i la façana marítima de Castelló de la Plana. Senyes: Penyagolosa pel primer coll (els Colls, serra a darrera Benicàssim).

Aquesta pesquera fa el nom per les senyes que serveixen per localitzar-la: la Subarra, correspon a una serra de 500 m a 9 km de la mar entre Bell-lloc i Cabanes.³¹

²⁹ Comunicació oral de Josep Bonnín *Domingo*, que hi pescà en la dècada dels setanta.

³⁰ Vicenç Maria Rosselló Verger. *Toponímia litoral...* p. 5.

³¹ Vicenç Maria Rosselló Verger. *Toponímia litoral...* p. 3